

FRIDRIK DULAJ

GJUHA SHQIPE NË VEPRËN E SULEJMAN HAXHISË

Sulejman Haxhija një aktivist i ballit kombëtar gjatë luftës së dytë botërore, pas mbarimit të luftës jetoi në Munchen të Gjermanisë. Pas largimit nga Kosova ai realizoi veprën e tij të vetme të titulluar “Flamurtari i Kosovës Isa Buletini”. Vepra u botua në Munchen në vitin 1967. Kërkimi ynë gjuhësorë në këtë vepër, lidhej me studimin e “E të folmes së Rahovecit me rrethinë” pasi që autori ishte rahovecas.

Në rrjedhë të kohës, shqipja në lokalitetin e Rahovecit, si në tërë trevën shqipfolëse në ish-Jugosllavi, do të shkonte drejt një gjuhe zyrtare, e cila filloi të praktikohet në trevën e Kosovës gjatë viteve të LDB (1940-1945) dhe më pas, deri në vitin 1972. Hapat e parë të zhvillimit të gjuhës së shkruar në mënyrë masive në Kosovë ndodhin me rastin e hapjes së shkollave të para shqipe nga Ministria e Arsimit të Qeverisë së Rexhep Mitrovicës, me ministër arsimit, në atë kohë, Ernest Koliqin.

Nuk do mend se gjuha e shkruar në të gjitha fushat e jetës shoqërore, do të kishte ndikimin e saj për të mirë, prandaj edhe e folmja e Rahovecit me rrethinë ndoqi të njëjtën rrugë. Pjesa e shkolluar e njerëzve të kohës ishte bartëse e hapave të parë të përdorimit të një gjuhe të përbashkët, për aq sa iu lejonin rrethanat dhe aftësitë e tyre individuale. Në këtë kohë dhe frymë është shkruar edhe vepra e Sulejman Haxhisë “*Flamurtari i lirisë- Isa Buletin*”¹. Vepra e Sulejman Haxhisë, për nga stili “përkundet” në mes të *këngëve kreshnike* dhe “Lahutës së Malësisë” të Gjergj Fishtës. Kjo vepër paraqet dokumentin më të rëndësishëm për çështjet gjuhësore për të folmen e Rahovecit në shek XX, para mbajtjes së kongresit të drejtshkrimit në vitin 1972.

Dashurinë për gjuhën Sulejman Haxhia do ta shprehet duke ia njohur meritat Gjeçovit, pikërisht për kontributin gjuhësor. Në një dorëshkrim të tij, S. Haxhia ndër të tjera shkruan: *At Gjeçovi nuk na la mbas trashigimtar...Por neve për fatë At Gjeçovi i yn na i la, gjuhën shqipe, qe t’ia rujm e t’ia flasim me shumë kujdes!*”

Sulejman Haxhija ka qenë dashamirës i përbashkësisë gjuhësore: “**një gjuhë për të gjithë shqiptarët**”, i cili në këtë vepër na paraqitet me një gjendje të re gjuhësore, qoftë në pikëpamje fonetike, qoftë në pikëpamje morfologjike e sintaksore, duke prekur edhe në kufij dialektorë të shqipes,

¹ Shih: Sulejman Haxhija “*Flamurtari i lirisë- Isa Buletin*”, München 1967.

përkatësisht të trajtave të toskërishtes, p.sh. fjala “*pyet*” në të gjitha të folmet geqe dëgjohet “*po e vet*”.

S. Haxhija megjithatë dashurinë e madhe për gjuhën në shumë raste nuk qe në gjendje ta kapë gjithë fillin e zhvillimeve gjuhësore. Kështu ai gjatë shkrimit na paraqitet i ndryshëm për të njëjtat fjalë duke bërë ndryshime fonetike, të cilat të shumtën lidhen me dridhoret rr, e r, të ll me dh, të y me i. P.sh.: *gjkue* (gjkue), *mbill* (mbyll); *rrond* (rond), *rrobë* (robë), *trrolle* (trolle); *Rustem* (Rrustem), *Rust* (Rrust), *dhagamin* (llagamin).

Sulejman Haxhija ishte atdhetar dhe luftëtar për çështjen kombëtare, i cili luftoi tërë jetën për atdhe e bashkim kombëtar² dhe mbetet një dashamirës i flaktë i gjuhës shqipe.

Gjuha e veprës së S. Haxhisë paraqet dëshminë më të mirë për përpjekjet që shqipja të mbahej në nivelin e një gjuhe sa më të kuptueshme dhe të përshtatshme për të gjithë lexuesit e saj. Dhe për të shprehur, jo vetëm fjalë e zhargone të zakonshme, por edhe ide e gjendje shpirtërore, duke e përdorë si gjuhë të artit etj. Mjafton t’ia hedhësh një sy veprës së tij, qoftë edhe shkarazi dhe të vëresh sesa me dashuri i përshkruan ai njerëzit dhe virtytet e tyre dhe sesa me shpirt e pastërti gjuhësore janë thënë fjalët në tekst.

*E kalue kanë Dukagjinin
Në drejtim për vi të Drinit
Dhe i dalkan fushës m’at anë
Në Suk (t) Crmjanit të dy janë ndalë
Kur kan zbrit n’at Suk Crmjanit
I thot Sqipja Zânës së malit
“a e shef ti moj Zânë,
N’at Junik burrat me nâm?
A po i shef e a po i njef.
Të cilet janë e kush janë?”³*

Apo në vargjet për mirditorët:

*Shifi fandet si e kanë zanât
Nji kâmë mathë e tjetrën dath
Gjân e gjallë me i mbill n’vath
Robët me i lân m’dorë t’Perendis
A vet me i dal në kushtrim Shqipnis*⁴

Gjuha e këtyre vargjeve si e gjithë veprës së S. Haxhisë tregon për një nivel më të lartë të shkrimit të shqipes, krahasuar me Divanin e Sheh Maliqit.

² Me mbarim e LDB ai bën jetën e emigrantit politik në Gjermani, ku jetoi deri në mbarimin e Luftës së UÇK-së, kur erdh dhe vdiq në vendlindjen e tij në Rahovec.

³ Shih: S. Haxhija, *vep.cit*, Munchen, 1967, f. 119.

⁴ Shih: S. Haxhija, *vep. cit.* f. 126.

Jeta në mërgim nuk ia kishte dhënë mundësinë atij që të ecte në hap me zhvillimet gjuhësore që ndodhnin në trojet shqiptare. Mbase, për fat të mirë të shqyrtimit tonë, gjuha e veprës së tij mbetet brenda zhvillimeve gjuhësore të qytetit të Rahovecit. Dhe si e tillë ajo na ofron mjaft dëshmi të cilat janë në përputhshmëri me gjetjet tona gjatë anketimit me subjektet e brezit të vjetër në terren.

Në pjesën ku bëhet fjalë për çështje dialektologjike kemi dhënë shembuj të cilët e bëjnë të qëndrueshëm mendimin se e folmja e Rahovecit ka mjaft elemente për ta bërë atë të ndryshme, si për fjalë e shprehje, ashtu edhe në fonetikë e morfosintaksë nga dy arealet tjera, Ratkocit dhe Krushës.

Nëse jeta në mërgim S. Haxhisë nuk i kishte dhënë mundësinë ta mbante hapin me zhvillimet gjuhësore në Kosovë dhe aq më pak në nivel kombëtar, ai dëshmoi se kishte kulturë dhe njohje për ta pasqyruar mendimin dhe vlerën që ka gjuha. Në dorëshkrimin ku bën fjalë për At Gjeçovin ai e ka marrë një citat, të cilin e ka vënë në thonjëza dhe e ka shprehur me gjuhën e At Gjeçovit, duke i ruajtur elementet fonetike të gjuhës së autorit të cituar. Ja si i përshkruan ai gjuhën e Gjeçovit: *“Nysh, gjithshkaf vjen e shkon, ñrrohet e shñrrohet, shitet e blehet: një sêñ âsht, qi nuk muñ bleht, nuk shitet nuk ñrrohet; një sêñ âsht, qi do t’ruhet si një shanti... Ky shanti e madhnueshme, ky trashigim e t’ parve t’onë âsht Giuha Shqype!”* Ky shembull na shërben edhe për një fakt tjetër: S. Haxhija, siç është thënë, në shkrimet e tij i ka shkruar rregullisht grupet bashkëtingëllore **nd**, **mb** dhe **ng**, të cilat nëse i krahasojmë me këtë citat, nga gjuha e At Gjeçovit, del se ai e ka respektuar gjuhën e folur të vendlindjes së tij.

Shikuar nga ana tjetër gjuha e veprës së S. Haxhisë na paraqitet si një urë lidhëse në mes gjuhës së shkrimtarëve të vjetër (Sheh Shylejmani, Sheh Maliqit) dhe brezit që do të vinte pas tij, si në pikëpamje tematike ashtu edhe gjuhësore. Përderisa shkrimtarët e vjetër në leksikun e veprave të tyre përdorën fjalë me prejardhje orientale, që i përshtatej pikëpamjeve dhe frymës së tyre fetare, S. Haxhija duke pasur një temë laike eliminoi thua ja krejtësisht orientalizmat dhe kështu gjuha e veprës e së tij do të shkojë përpara duke mos përdorë orientalizma dhe duke futur fjalë e shprehje të shqipes edhe të toskërishtes.

